

Unitárius Közlöny

A VALLÁSOS ÉS ERKÖLCSÖS ÉLET ÉBRESZTÉSÉRE
KIADJA A DÁVID FERENCZ EGYLET.

==== SZERKESZTI ====

Dr. BOROS GYÖRGY.

TARTALOM:

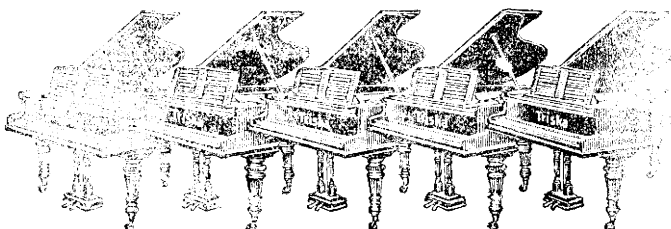
Dávid Ferenc könyve	153	☐	Az első magyar unitárius	177
Déva vára (Szinte Gábor) 2 képpel	154	☐	A Dávid Ferenc Zsinat vendégei ..	179
A szabadkereszténység és vallási ha-		☐	Az ifjuság Dávid Ferencért	180
ladás világtkongressusa (Kiss Sánd.)	162	☐	Magyar és külföldi jótékony vallásos	
Szabadelvű vallásos törekvések Ma-		☐	nók Uniója	181
gyarországon (Dr. Boros György)	165	☐	A Dávid Ferenc Egylet diszünnepe	181
Külföldi unitáriusok nálunk (Boros		☐	Raffaj Domokos	183
Gy.) 8 képpel	169	☐	Franciaországi vallásos mozgalmak	184
A Dávid Ferenc-ünnep irodalma..	175	☐		

Mennyegzők, konfirmáció s más ünnepi alkalommal igen kedves és jótékonyhatású állandó ajándék az imakönyv. „SZIVEMET HOZZÁD EMELEM“ c. női imakönyvet a sajtó meleg szavakkal üdvözölte, a közönség val-láskülönbőség nélkül megkedvelte. Ára csinos vászonkötésben, arany kehely és arany címmel 2 K 40 fill. **Öt példány egyszerre rendelve 10 K. Bőr-kötés aranyszéllal (barna, sötétkék, fekete) 6 K. Selyem és bársonykötés többféle színben, kiválóan jó pa-piron 10 K. Bőr-kötés remek kivitelben 14 K. Megrendelhető lapunk szerkesztőjénél.**

Zongorák, Pianinok

és Cimbalmok. — Csak elsőrendű gyártmányok. Legszolidabban vásárolhatók és bérelhetők

TRISKA J. hírneves zongoratermében Kolozsvárott. — Alapított 1870-ben.

Hangolásokat és javításokat szakszerűen készít. Szakképzett hangolót vidékre is azonnal küld.

Mindenféle könyvnyomdai munkákat, modern kiállításban, gyorsan és jutányos árakért készít az

„Ellenzék” - Nyomda

Kolozsvárt, Szentegyház-utca 22.

RÓVID MA-

GYARAZAT MIKEPPEN AZ
ANTICHRISTVS, AZ IGAZ ISTEN.

RÓL VALÓ TVDOMANT MEG HOMALIOSI

tota: Es azCHRISTVS az ő hűeince általa ta-

nituan minket, mikeppen epitette meg az

ő menniei űent Attiarol, es ő maga-

rol, es a űent Lelekról bizonios

értelmevadná előnkbe.

*Veritas et Doctrina sapientia dicitur. In Micháel. Abra-
ham. et Isaac. et Jacob. et in omni genere. Ita
ad hoc. Ad hoc. Per hoc. et
vultus.*

NAGY AJTAI
KOVÁCS ISTVAN

P S A L. LI.

At e bölcze segednek tikkait ieleentes
zed meg minekünk.

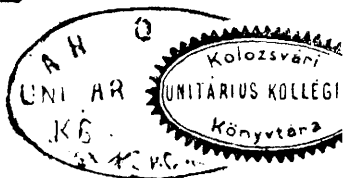
In Szent-Ábrahámi. Zinnman rany

EXPRESSVM ALBAE IVLIAE

per Typographum Regium Raphaelem

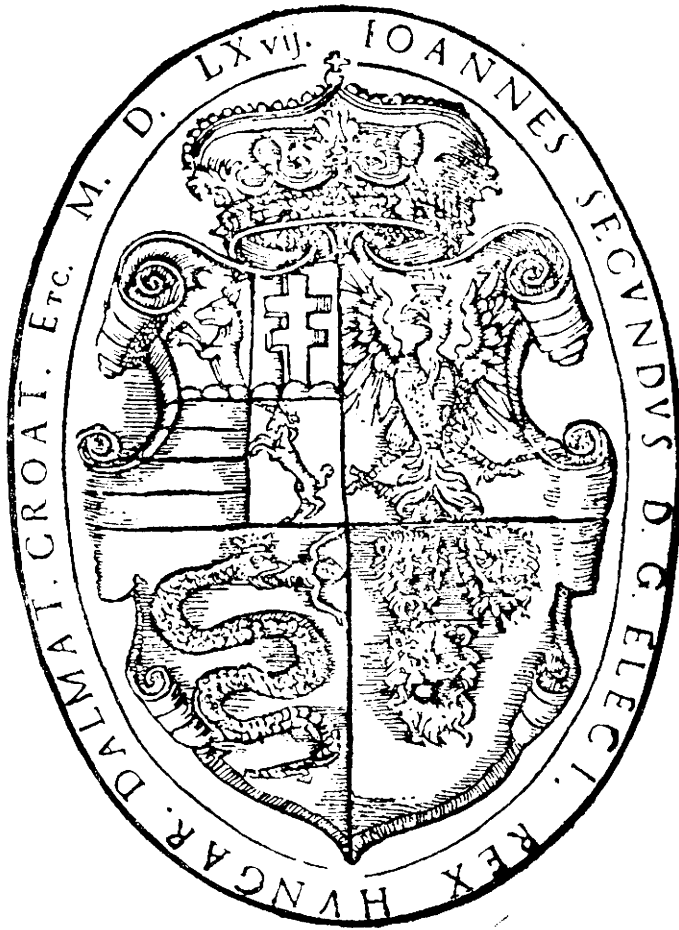
Hoffhalterum. Anno Christi

M. D. LXVII.]

*Uro D. Emerico kónija de Szomszaryja,
vi Eate; dii in Alaboly; Anbrus bora
D. rany; Fri ryan-ito, pro X. mio ddr*

1568.

UNITÁRIUS KÖZLÖNY

A VALLÁSOS ÉS ERKÖLCSÖS ÉLET ÉBRESZTÉSÉRE

Kiadja:

A DÁVID FERENCZ-ÉGYLET.

Szerkeszti:

Dr. BOROS GYÖRGY

Főmunkatárs:

TARCSAFALVI ALBERT.

Előfizetési ára: 2 k. 40 fillér. Egy szám ára: 24 fillér. Egyleti tagok, 5 évi kötelezettséggel, egy évre 2 koronát fizetnek.

Minden pénz Gálfi Lőrincz egyl. pénztárnokhoz küldendő Kolozsvárra.

Dávid Ferenc könyve.

Ime bemutatjuk Dávid Ferenc első magyar unitárius könyvének címlapját és fejedelme János Zsigmond címerét, úgy ahogy ő kinyomatta Gyulafehérvárt 1567-ben. Nem arcképe, hiszen annak eredetijét senki sem látta; s mégis van valami meglepő eredetiség benne. Mintha ő volna ez igazán, hiszen az ő keze írta, az ő keze javította, ő bocsátotta ki a magyar világba fejedelmi pártfogója jóvoltából.

Az egész könyv eredeti valóságban fog kiadatni a nagy ünnepre. Gyönyörűbb emléket nehezen szerezhette valaki. Könnyebb olvashatóság okáért meg van mellette az átírt szöveg is, azután a theologia magyarázata és tájékozó. A kik megpillantották lelkesedés szállotta meg. Mi olvasóinknak kedveskedünk ennyiben.

A címlap régi kéziratái is fölöttébb érdekesek. Alól az 1568-ik év. A megjelenés után mindjárt az aldobolyi egyház papjának szentmarjai Konya Imrénének ajándékozta vadadi Bora András.

Azután Árkosi Ferenc pap hálás szívvel küldi Szentábrahám Mihály tisztelendő és tudós püsköknek. Nagyon hihető, hogy e nagy püspök hagyatékából került az unitárius Kollégium könyvtárába.

Déva vára.

Irta: Szinte Gábor.

A kanyargó Maros bájos völgyében, Déva fölött, mintegy 200 m. magas ovalis szikla áll, melynek fejét még az ősidőkből visszamaradt vár koronázza. Sok ezer vitéz vére tapadt e meredek szirt-falakhoz, azokban az ádáz harcokban, a melyek e hegy lábánál lefolytak és sok ártatlan rab megkínzott testéből szált fel itt a sohaj az egek urához, addig, a míg e büszke várnak falai felépültek.

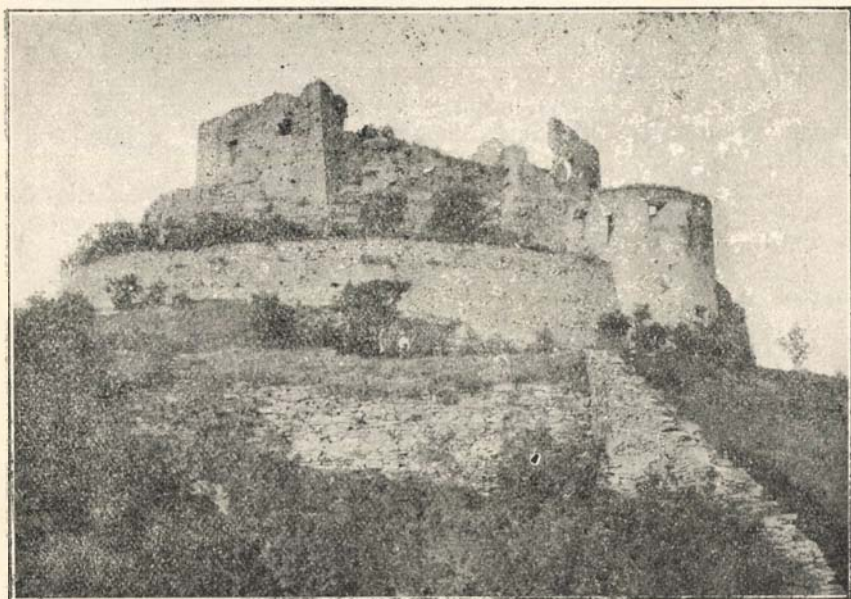
Mögötte a Decebál-hegy fekszik, előtte Nagygág kincses bányája ragyog fenn a magasban csillogtatva fénylő tornyait. Len a völgyben a buja természet ontja dús termékeit, míg a hegyoldalban szőlő ültetvények és árnyas erdők borulata vonja be a tájat. Költői szép vidék ez, akár a felkelő nap arany sugaraiban nézzük, akár a lenyugvásában. A vonat gyorsan elrobog alatta s mégis így is megkapja a szivét minden utazónak, legyen az hazafi vagy idegen egyaránt. Az unitáriusoknak egy szent emlékkő e várhegy, mert itt szenvedett martir halált nagy hitalapítónk, *Dávid Ferenc*. Itt temettetett el a hegy tövében, vagy a hegy nyergében, a várfalakon kívül némán, jeltelenül. E falak közül szállt fel lelke Istenéhez, a kit ő egyedül imádott. E várhegy az ő sirhantja, melyben teste nyugszik. A lelke él, míg unitárius lélek él a földön. Közeledjünk hozzá. Nézzük meg e helyet. Utunk egy kellemes séta, télen a nagy verőfényben, nyáron az erdő mélyében, hűs, árnyas utakon vezet, s ha minden kilátó helynél megállunk is gyönyörködni a vidék szépségében vagy a felséges romok mellett mélázva hallgatjuk vezetőnk szavait, úgy sem tart tovább 2 óránál.

A várhegy és a megette elterülő erdőségek egy része (a Finikur) korona birtok, melyből az erdőt a dévai erdőgondnokság kezeli, míg magát a *várhegyet* a *Dévai Történelmi és Régészeti Társulat* kapta meg és kezelteti a *vársétány bizottság* által, melynek feje és lelke *Hajduczky József* takarékpénztári igazgató és nyug. reálisk. tanár, kinek sok évi fáradsága teremtette meg ama kellemes utakat és kanyargós ösvényeket, a melyek a várba vezetnek.

A fő utca, vagy Bethlen-utca egyenes folytatásánál belépünk a nép-kertbe, a melynek mélyedéseibe hajdan (Bethlen Gábor fejedelemsége alatt 1621.) a magyar-utcai patak vize folydogált, később pedig (1710-ben Br. Steinwille kormányzósága alatt) csillagsáncokká és ágyutelepekké alakítva a vár alsó védvonalát tették. Baloldalon elmarad mellettünk a Bethlen Gábor udvara, melynek

udvarházait 1896-ban bontották le s helyébe a mai kir. törvény-
széki palotát építették. A palotát pedig, melynek neve »*magna curia*«
volt, Br. Steinwille egy emelettel megtoldotta s a kertre nyíló
szép lépcsővel és terrásszal látta el, ma a m. kir. pénzügyigazga-
tóság szállta meg. Erdemes megnézni a kortani szempontból is
érdekes épületet. Benne van az iktári Bethlen-család címerével
diszitett egykori kandalló. Itt lakott az 1887-iki hadgyakorlatok
alkalmával Ő Felsége a király és néhai Rudolf trónörökös is.

Egy kis kapun át kilépünk a kertből a szabadba s közvet-
len a várhegy alatt találjuk magunkat, ama függélyes szikla-fal

DÉVA VÁRA A NYUGATI OLDALRÓL. — Szinte Gábor felvétele.

alatt, a melynek tetejében áll a kálvária s közelében a gloriét.
Kissé fennebb haladva visszatekintünk a népkerten át a főutcára
(Bethlen-utca), a melynek tengelyébe helyezkedve, lábunk alatt
találjuk azt a helyet, a hová én a Dávid Ferenc emlékéért, egy
olyan kápolnát terveztem, a melyben a dévai unitáriusok az isteni
tiszteleteiket megtarthatnák. Erre a célra meglehetne kísérteni a
földön összes unitáriusok közt a gyűjtést, hogy méltó emléke-
lyen itt a mi nagy reformátorunknak és vallás-alapítónknak.*)

*) A hely már ide van ígérve. A gyűjtést is megkezdettük.

Innen téli időben balra tartunk a verőfényes déli oldalon fölfelé, nyári meleg napon pedig jobbra tartunk az alagut felé s az északi oldalon megyünk mindaddig, a míg a nyugoti oldalon mindkét ut egyesül az ugynevezett *Bethlen*-kapu előtt. (Lásd a vár alaprajza 1. szám). Innen aztán el nem tévedünk, most a boltívek alatt át haladva sziklába vájt kocsi-utra térünk. Balról az ősfalak (külső vár) veszik el a szép kilátást, jobbról pedig a sűrű csalit fedi el kíváncsi tekintetünk elől a belső várat.

Alig 2 perc után még egy kapu-bástya (2. sz.) állja utunkat, a melynek belseje élénken elárulja rendeltetését. Ez t. i. úgy működött a régi háborus világban, mint az egérfógó csapda: befogadta az ellenséget, de ki nem eresztette. Ma is látszanak ama hatalmas nyílások, a melyeken át felhúzták meg leeresztették, a gerendákból ácsolt rácozaton, amelynek vashegyű karói átszögezték az ellenség bármilyen vértezett tömegét. Az oldalt lévő üregekből pedig gyilkos puska tüzpisztította el a még életben maradottokat. Mindkét kapu-bástyát Bethlen Gábor építtette, innen a nevük is Bethlen-kapu.

Utunkat folytatva, a jobb oldalon fel tűnnek a várfalai, a baloldalon pedig a külső várfal oly alacsony, hogy szabad kilátást nyújt keletre *Nagyág*-felé, északra Solymos, Branyicska-felé, majd egészen a fordulónál délre tekintünk a csodaszép panoromába. A távol ködében Piski fölött, közvetlenül a Maros partján az Aranyi-hegy kopasz fejét látjuk, a mely alkalmas voltánál fogva méltán versenyezett a dévai várhegygel, hogy t. i. melyik kapja meg a várkoszorút? Déva győzött.

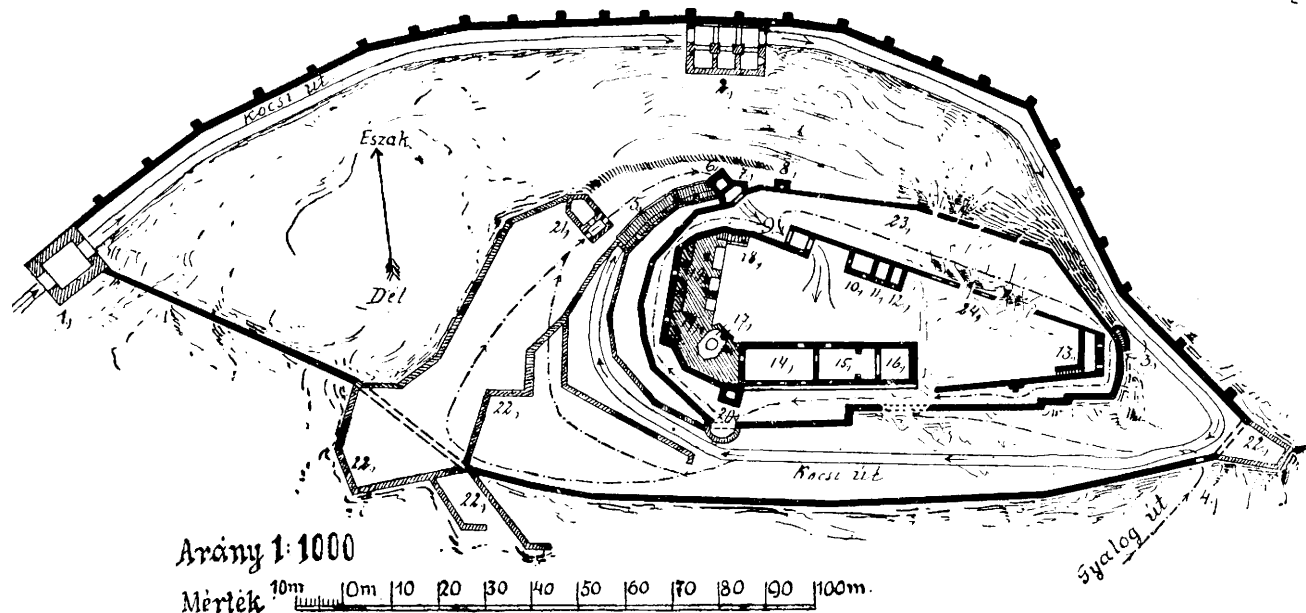
A monda három tündér versenyzését említi (Lásd Hetey Gábor gyermekversek) és pedig névszerint: *Déva*, *Arany*, *Kalán*. Egy éjszaka mind a három tündér felépítette a várat; de a napfeljöttén kettő rombadőlt, csak a *Dévaé* maradt meg, melyet a tündér fátjolával takart el és oltalmazott.

A dévai várról szól a híres székely ballada is *Kümvies Kelemen* név alatt, ki társaival hiába dolgozott, mert a falak mindig összeomlottak. Eleven befalazással (ős babona) kellett megmenteni a nagy munkát s a sors úgy akarta, hogy a Kőmvies Kelemen felesége legyen az áldozat. (Lásd Kriza Vadrózsák.)

Apor vajda, Erdély hatalmas ura, a száj-hagyomány szerint Déva várába fogadta *Ottó* királyt és tartotta foglyul a magyar koronával együtt.

Az *Árpádházi* királyok alatt egy-két adomány-levél szói a dévai várról, a melyhez 72 község tartozott jobbágy-telkeivel és lakóival együtt. A *vegyesházból* származó királyaink alatt elsőrendű szerepe volt a megyében mindaddig a míg Hunyadi János fel nem építtette Hunyad várában a híres lovag-termét. De Hu-

A DÉVAI VÁR ALAPRAJZA. — Rajzolta: Szinte Gábor.

Arány 1:1000

Mérték 10m 0m 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100m.

Magyarázat: 1., 2. Bethlen-kapu. 3. Csigalépcső. 4. Kiskapu a gyalogjáróknak. 5. Dobogó. 6. A felvonó-hid pillére. 7. A felvonó hid bástyái. 8. Órtorony. 9. A belső, vagy főkapu. 10. Órszoba. 11., 12. Konyha, kamra. 13. Pince. 14., 15., 16. A palota és mellékhelyiségei. 17. Cisterna. 18. Lépcső a várfokra. 19. Az öreg ágyuk helye. 20. Bethlen-bástya. 21. Kaszamáta. 22. Ágyutelepek. 23. Az ígás fogatok és barmok helye. 24. Az 1849-ik évi robbanás helye.

nyadi János átépíttette, úgy szólván alapjából a dévai várat is. Falakat rontatott, bástyákat emelt, átalakíttatta az összes kapukat. Alaprajzunkon a sötét fekete vonallal feltüntetett helyek részint a Hunyadiak korában épültek, részint már azelőtt megvoltak. A világosan vonalkázott részletek a Bethlen Gábor fejedelemsége alatt épültek. A csillagsánc, amely a várhegy alját övezi, Br. Steinwille tábornok, Erdély katonai kormányzója idejéből valók, de ez már az alaprajzba nem jöhetett be nagy terjedelménél fogva.

Szemlénket folytatva már itt is meggyőződhetünk arról, hogy a várfalak anyaga kivétel nélkül az itt fejtett kőanyagból telt ki. Téglát csak Bethlen és Steinwille használt. 1801-ben *Ferenc* császár meglátogatta Erdélyt nejével *Carolina Augusztával*. Megszálltak Déván is és a vár annyira megtetszett a császárnak, hogy azonnal elrendelte a kitarozását. Ez volt az utolsó építkezéserajta. Nevét megörökítette az a külső kapu szemöldökébe befalazott kő, amely a lépcsőfeljárathoz látható, (6.,—7.). Még állandóbb jel maradt hátra nejről, mert az északi oldalon velünk szembenéző domboldal dús szőlő-ültetvénye ma is a *Carolina* nevét viseli.

A csigalépcső (3.) innen bevezet a vár második övezetébe, de a ki először jár itt és mindent alaposan meg akar szemlélni, annak csak azt ajánlom, hogy vegye kezébe a vár alaprajzát és kövesse pontosan a számokban kifejezett sorrendet és így könnyen eligazodik vezető nélkül is. Követjük tehát a kocsit utat s délre fordulva a kanyarulat (4.) mellett kis kapu nyíláson (akár le is mehetünk a kálváriához, melynek faragványait, kezdetleges faragású kőszobrait) innen felülről látjuk. Itt vezetett el a gyalogut, amely a legrövidebb, de egyuttal a legnehezebben járható ut a várba.

A mint a fehérre meszelt félköríves bástyához érünk (20.), ez is Bethlen-bástya), ne kövessük a kocsit utat, mert az ide tartozó dobogó (5.) nincs kiegészítve, hogy azon egyenesen a várba juthassunk, hanem térjünk balra lefelé, úgy, a mint a pontozott vonal vezet s így jutunk ama terrászra, amelyről a vár fényképe készült. (Lásd elsőképet) Itt a kaszamatán áthaladva (21.) érjük a kapulépcsőt (6.) és a kapubástyát (7.), melynek homlokzatán olvasható a *Ferenc* császár felirata. Felhaladva az ideiglenesen összerakott kőlépcsőkön, a belső vagyis főkapu előtt találjuk magunkat. (9.) Áttekintjük ennek szerkezetét, megnézzük a felvonó hid megmaradt sarkait, a lánckamrába vezető nyílásokat, a felcsapódó kapu-lemezek fedő-köveit s belépünk a belső várba. Elszorul a szívünk. Itt vívódott a halállal Dávid Ferenc. Itt hagyta el a testet az a nagy lélek, amely az igazságot kereste. Itt hagyta el a nyáját a pásztor e szavakkal: „A pápák kardja, a

kereszt menykövei s a halál képe — semmi hatalom sem fogja az igazságot feltartóztatni... Azt irtam amit éreztem, s a mit érzékbizó lélekkel igazán hirdettem. Meg vagyok győződve, hogy az én vesztém után a hamis igehirdetők tanai össze fognak omlani., (Egyház történeti emlékek. I. Oklevél s rokon tárgyuak XVIII sz.) Némelyek szerint csak magában mondogatta e szavakat, mások szerint ellenben börtöne falába a vakolatra karcolta. Én felásattam a vár belsejét, eltakarítottam minden zugot, ha megtalálnám a fenn idézett sorokat; de hiába. Elveszett, eltűnt minden nyoma Dávid Ferencnek a Bethlen által eszközölt átalakítások alatt. Még börtönét sem állapíthatjuk meg. Így csak azt mondhatjuk, hogy börtöne volt a Déva vára.

Irott emlék nem lévén a száj-hagyomány után indulunk, amely szerint Dávid Ferenc a kerek toronyba lett volna elzárva. (20) De a toronyról szintén a száj-hagyomány mondja: *hogy azt Bethlen Gábor építtette*. Ez igaz is. Alapos vizsgálat után ezt magam is elfogadtam. Mert a szájhagyomány szerint: *épült a bástya a foglyok féken tartására*. Ennek mély értelme van, a melyet az alaprajz szerkezetéből magyarázhatok meg így: Ostrom alatt a rabok sok bajt okoztak a védőknek, a mennyiben a raktárak számára elvették helyüket, kitelepítették őket a falközé, vagyis abba a sáncba, a mely a kerek bástyától (20.) a kapu-bástyáig terült el (6.—7). Innen a rabok csak az eget látták, sem az ostromlókat sem a védőket nem figyelhették meg. Egyetlen lejárát e sánczba az a kőbástya, a melynek boltozott üregében meghuzták magukal éjszakára, vagy a rosz időben; nappal pedig szabadon járhattak a magas falak közt, de egyuttal mindig szemmel is láthatók voltak. E sánc megvolt a Húnyadiak alatt is, mert a falak összefüggése ezt elárulja; de nem volt meg a kőbástya a mostani alakjában, mert a hozzáépítés és a régi falak áttörése ma is kinyomozható.

De nem volt Dávid Ferenc oly veszélyes rab, hogy ily szigoru börtönbe kellett volna elzárni, és éppen azalatt az idő alatt, amíg ő itt volt (1879. jun. 8-tól nov. 15-ig), a vár ostrom alatt nem állott. A vár csak a tisztartó felügyeletére volt bízva.

Jakab Elek így ír: (Dávid Ferenc emléke 1879. 242 old.) „Fáj, hogy élete eszomorú szakáról egyebet nem tudok, mint azt, hogy börtön felügyelője, aki odavitetésekor átvette, István tisztartó volt; de nemzetségnevére ennek sem találtam rá emlékiróinkban. Csak egy inasnak volt szabad hozzá bejárni, Királyfalvi Istvánnak, a kiről azt írja a krónikás, hogy később ítélő mester (Protonotarius)

lett.“ Majd tovább: (a 243-ik oldalon): Meghalt 1579. november 15.-én. Az ötebus szállásra befogadó István tisztartó vitette ki s tétette örök nyugalomra (Keresztény magvető XI. köt. 194. l.) a városon kívül egy messzi ellátszó római kő mellett. (Erdélyi Múzeum évkönyvei IV. kötet. 99. l.)

Kissé módosítja ezt *Dr. Kövári László*, a ki így ír: (II. Évkönyv. Budapest 1902—3) *a 1579. jun. 2-án Gy. Fehérváron elítélik, harmadnapra Déva börtönébe viszik, hol négy hónap múlva a közhit szerint nov. 7-én kiszenvedett. Az a kaszamáta oit a dévai vár keleti oldala felső pontján (L. alaprajz 13.) sirja lett annak a nagy gondolatnak, hogy miután Európa más három népfaja magának külön vallást alapított, a magyar, mint negyedik népfaj, nemzeti geniusának megfelelő külön vallást formulázzon.*“

Tehát a két író a kerek bástya és a kaszamáta mellett van.

Szöts Sándor néhai ref. lelkész Déván segítő társam a Dávid Ferencz nyomdokai után való kutatásomban így ír: (a Hunyad tárcájában 9-ik sz. 1893, már. 4) *templom és torony a reformátusok tulajdonába 1545—1550 közt jutott, midőn a kath. hívek lelképászoruk és főesperesük Tordai Sándor András vezetése alatt, egytől egyig, a reformált hitre tértek át. Említést érdemel, hogy ez a Tordai András pár év múlva az erdélyi reformátusoknak püspöke, vagy, mint a templom falában elhelyezett epitaphiumán írva van: „az erdélyi magyar eklésziák ssuperintendense“ lett s mint ilyen halt meg Déván 1579-ben. Engesztelhetetlen ellenfele volt Dávid Ferenc unitárius püspöknek, ki mint államfogoly a dévai vár kerek bástyájában végezte be életét ugyancsak 1579-ben. Az a hit, hogy Dávid Ferenc is az akkor még a sirkertül használt cinteremben temettetett volna el, minden alapot nélkülöz. Az akkori idők szelleme az ily testvéri szeretetből folyó tisztességet és kegyeletet semmi esetre sem engedte volna meg.*

Más forrásom nincs, a mi után indulhattam volna s így a józanész után, az egykori idők szelleme és felfogása mellett azt hiszem, hogy a nagy beteg embert sem a kerek toronyba, sem a kaszamatába nem kellett elzárni, hanem elég volt számára az az őrszoba is (10), a melyben maga az őrlakott, vagy annak egyik mellékkamrája. (11.—12)

A várban a déli oldalt, mintegy 40 m. hosszúságban és 10 m. szélességben a palota foglalja el, a melyen két boltozott nagy terem (14.—15.) és két kisebb szoba van. (16.) Ezt a részt a Hunyadiak építették, tehát Dávid Ferenc idejében már megvolt. Ezek egyikében is elhelyezhették Dávid Ferencet, különösen az ok-

tóberi és novemberi fagyos szelek alatt, mert csak a helyiségek voltak fűthetők. Fűtés nélkül pedig ily beteg ember egy napig sem élhetett volna. A 12. számú kaszamáta, vagy a 20. sz. kerek-torony levegőjét egy hétig sem birta volna ki a beteg test. Dávid Ferenc pedig az én számításom szerint éppen 160 napig élt a dévai várban, óvéi gondozása és minden orvosi gyógykezelés nélkül. Nézetem szerint másutt nem élhetett, mint az őrség szobájában, vagy a palota egyik mellékhelyiségében.

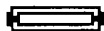
Az a boltozott helyiség, a mely az alaprajzban a (17) sz. alatt van feltüntetve, ciszterna volt és még 1848-ban is használták vizét. Egészen elfogadható bizonyítékok szólnak a mellett, hogy e részét a várnak (18.—19.) Bethlen Gábor építtette az öreg torony (donjon) helyére. Ebben lehetett egy olyan helyiség, a melyben államfogoly elhelyezhető volt, de az megsemisült.

Sirja. A fenn idézett adat szerint az országút mellett egy római kő mellett keresendő. Ez a római kő ma nincs a helyén. Ellenben az országút megvan. Itt keressük, ha meg akarjuk találni a drága hamvakat. Már pedig a Carolina szőlők aljában ott a hol a kincstári birtok kezdődik. Mert a forrás szerint *eltemetett a városon kívül egy meszi ellátzó római kő mellett*, amely nézetem szerint *az országút mentén lehetett*, a kincstári és városi birtok érintkezési határpontjánál. Nem is oly nagy terület az, a melyet itt fel kellene ásatni! Még csak néhány szót befejezésül a várról. Az a szép terrász a melyre a 18. sz. alatti lépcsőzet vezet, uraja vagyis bezárja a várfok nyugoti oldalát a szőlők felől. Természet által itt volt legkevésbé védett oldala a hegynek. Az emberi erő ide fordította a védelemnek minden eszközét. Hatszoros fal, két sor ágyutelep és a belső magas fal (12 m.) védi e helyet ellenség ellen. Ide volt felállítva a falrészbe (19) 2 nagy várágyu, a melyek már a földnyakon fölbukkanó ellenség közeledtét is megakadályozták. Bem sem vívhatta meg a várat 1848-ban. Nehéz ágyuit nagy fáradsággal felvontatta a szőlőkbe s onnan lövette a várat 2 napig minden eredmény nélkül. Azok a barázdák és ütött részek a melyek képünkön a nyugoti oldalon oly élénken látszanak, a Bem apó golyóitól származnak. Felhagyott az ostrommal és bevonult seregeivel Erdélybe, a nélkül, hogy egyetlen embere is elveszett volna a vár lövegeitől.

1849 aug. havában pusztult el a vár, előkészített, szándékosan vagy véletlenül békövetkezett robbanás folytán-é, még nem derült ki. A honvédek átvették a várat a császári had elvonulása után. Gazdagon meg volt rakva elességgel és lőszerrel. A lőporos kamra az északi oldal szikláin nyugodott, (24) egészen tűzmentes helyen. Míg nem egy szép napon éppen d. e. 11 órákor óriási robbanás reszkettette meg a levegőt. A házak ablakai

lenn a városban bezúzódtak, sokan a járókelők közül a falhoz vagy a földhöz vágódtak. Egy ökrös szekeret az országunton összezúztak az északi oldalon leguruló kövek. Az egész várat először porfelhő, későbbben a füst vette fel. A tűz kitört s mindenki kitalálta, hogy a vár robbant fel. Oltására azonban nem siettek, mert további robbanástól tartottak. Mikor a pánik elmúlt, már elégett minden, a tetőzet gerándái, az ajtók, az ablakok. A palota szenvedett leg-többet. Ennek falai szétestek és nagy darabokban ma is ott-nyomják a földet. Az őrszoba teljesen elpusztult. Ennek a kam-ráiban a zsír és szalonna napokig égett a törmelék alatt. Csak három ember vesztette el életét, két katona és egy bodnár, ezeknek a csontjait megleltem az ásatáskor. A bodnár éppen dolgozott a bakján, szerszámaival 2 furót és egy kézvonót úgy szedtük fel a környezetéből. A honvédek történetet csináltak és állítólag az ő vi-gyázatlanságuk okozta a robbanást. Mások szerint a német tűz-mester, a mikor el kellett hagyniok a várat, meggyújtotta a lőporos akna zsinorját, hogy a magyarok ne vehessék hasznát a várnak, Inkább felrobbantotta. Hanem, hogy hatalmas erő működött itt. azt elárulják a szétszaggatott szikla-tömegek, a melyek ma is abban az állapotban vannak, a mint a robbanás szétvetette azokat.

Ezután a rablás következett. A cigányok és mindenféle ka-landhajhászok ütöttek itt tanyát. Felástak mindent. Betörték az épen maradt pincékbe, kaszamátákba és pusztítottak, raboltak hetekig. A bort cseberrel hordták el. Nem maradt itt egyetlen puska-cső, kard vagy ágyúcső. Még a vasat, szegeket, rezet is összeszedték mindenünnet. Nehány érc és kőgolyót találtam mindössze, a melyek most a dévai muzeumban vannak.

A szabadkereszténység és vallási haladás világkongressusa.

„Az unitáriusok és más szabadelvű gondolkozók nemzet-közi tanácsa“ Berlinben 1910. augusztus havában fogja tartani ötödik gyűlését. A gyűlés címe „A szabadkereszténység és vallási haladás világkongressusa“. Eredete 1900-ra vezethető vissza. Bostonban akkor terjesztettek elő Batchelor György, Boros György, Bowie Espland, Elliot zámuel, Hocart Jakab és Wendte Károly, egy tervezetet, egy nemzetközi tanács alakítására vonatkozólag amelyet ott el fogadtak.

Négy gyűlés volt már: Londonban (1901.), Amsterdamban (1903.), Genfben (1905.), és Bostonban (1907.). Ötödik a folyó évben Berlinben tartandó kongressus lesz.

a) *Egy missiói kirándulás.*

Hogy a berlini kongresszus iránt érdeklődés erős legyen, az Amerikai Unitárius Társulat Wendte Károlyt, a külföldi ügyek, valamint a nemzetközi tanács titkárát egy missiói kirándulásra küldötte a múlt év nyarán. Wendte célja főleg az ötödik kongresszus rendezőinek a felkeresése volt s a kongresszus programjának a megállapítása. Ezt megelőzőleg körülbelül husz európai egyetemi várost keresett föl, ahol találkozott a szabadelvű vallás embereivel.

Amerikából június elején indult el. Liverpoolban kötött ki. Itt Jones Lloyd fogadta az ottani unitárius missió vezetője. Mr. Jones a szorgalom és szeretet megtestesülése. Ez a kis ember, Boros, Péterfi és Gál volt londoni akademisták tanuló társa, maga a lelkesedés. Egy alkalommal mikor missióját meglátogattam, feltűnt nekem, hogy a nagy világváros utcáján csaknem mindenki köszöntötte a szeretet e munkását. Wendte természetesen kitűnő fogadtatásban részesült. Megnézte a missiói épületet s annak gondos berendezését. Egy teremben 500 gyermeknek mondott rövid beszédet. Mr. Jones az amerikai vendégeket meghívta, hogy mikor a berlini konferenciára fognak menni tegyenek látogatást s tartsanak rövid statiót Liverpoolban.

Birminghamban egy nap alatt az unitárius templomokat és lelkészeket meglátogatta, valamint az éppen ott állomásozó Van-Missiót. Innen Londonba ment. Londonban a brit és külföldi unitárius társulat titkárának Mr. Bowienak volt a vendége. Ott az Essex Hallban Mr. Wendte London környékéről összegyűlt 40 unitárius lelkésznek tartott előadást. Mr. Wendte Londonban felkereste a city templom híres lelkészét Mr. Campbellt. E találkozás szép eredménnyel járt. Mr. Campbell a keresztény világ egyik legérdekesebb papja. Az a siker, amit ő beszédeivel elért, mutatja hogy mit tehet egy lelkész a huszadik században, ha tehetsége és ahhoz való alkalmja van. Talán nincsen is ma Londonnak olyan látogatója, aki elmulasztaná Mr. Campbellt meghallgatni. Hetenkint kétszer: Vazárnap és Csütörtökön délben van a City templomban az istentisztelet. S az ezeket befogadó templom mindig tömve van. Mr. Campbell egyéniségéről sokat irhatnék. Tiszta fehér hajával sima, egészen ifju arcával első pilanatban leköti a hallgató érdeklődését. S ez az apostol meghívta gyülekezete nevében a szabadelvű vallás embereit, hogy ott tartsák következő gyűlésüket. A berlini kongresszusra pedig megígérte megjelenését. Mr. Campbell az összeállított programban szerepelni fog.

Páris volt a következő hely, ahol néhány kitűnő emberünkkel szintén találkozott Mr. Wendte. Brüsszel, Leyden, Köln, Basel voltak következő állomásai. Ezek után ért Genfbe, ahol

Éppen Kalvin ünnepét tartották. Genfben természetesen többekkel találkozott, köztük Carpenter Oxfordi tanárral s Ürmössy Miklós magyar delegátussal. Zürichet, Marburgot, Jenát szintén meglátogatva ért Mr. Wendte Berlinbe, a kongressus előkészítő gyűlésére.

b) A kongressus előkészítése.

1909. Julius 20-án Berlinben megtartották az előkészítő gyűlést. Kimondották hogy az 1910.-ben tartandó gyűlés neve — „a szabadkereszténység és vallási haladás világgongressusa.“ Az előkészítő gyűlésen a német szabadelvű vallásosság legelsőrendűbb német képviselői vettek részt. Ami a kongressus programját illeti, Wendte titkár előterjesztését csaknem változtatás nélkül elfogadták. A kongressus nyelve angol, német és francia lesz. Az angolok kedvéért a más nyelvű előadások előzetesen ki lesznek nyomtatva angolul. Ideje 1910. Augusztus 6—10. napjai. A kongressust a „Német protestáns egyesület“ (Der Deutsche Protestantensverein) más szabadelvű egyesületekkel szövetkezve tartja. A gyűlések iránt az érdeklődés rendkívüli. A legelső amerikai, európai és ázsiai szabadelvű vallásos társulatok képviseltemni fogják magukat, Az előadások tárgyai a kritikiai vallástudomány, elvont theologiai, gyakorlati erkölcsstan és társadalmi reform köréből lesznek véve s főleg közvetlen érdekek fognak lenni. Az amerikaiak külön e célra rendelt hajón fognak jönni s Liverpoolban, Manchesterben és Londonban fogadtatásuk lesz. Valamint kirándulásokat fognak tenni Hagaba, Leydenbe és Kölnbe. Augusztus 6—10.-ig gyűlések, istentiszteletek lesznek.

c) Utólagos kirándulások.

Augusztus 11-én kezdődnek az utólagos kirándulások. Berlin környékére, Magyarországra és Olaszországba. Augusztus 11.-én Wittenbergbe, Weimarba, 12.-én pedig Eisenachba megy a társaság, 13.-án Münchenbe.

Innen a társaság egyrésze haza, másik része Kolozsvárra fog tartani. Augusztus 19-én fognak Kolozsvárra érni Dávid Ferencz születésének 400 éves évfordulójára.

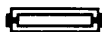
Kolozsvárról Fiumén és Velencén át mennek Florenczbe Parker Tivadar sírházhoz. Parker a nagy amerikai unitárius 1810. Aug. 24-én született. Rengeteg és erős munka által, még ötven éves sem volt már, anyira elgyengítette magát, hogy 1858-ban Európába jött üdülést keresni. Még volt egy kevés reménye, hogy felgyógyul. De hiába. Ez utjáról írja haza: „Életem vége felé közeledik. Törekedtem, hogy az ember, Isten és a vallás igazi fogalmát tanítsam, igazságaival, kötelességeivel és örömeivel. Bele-

vegyültem a tizenkilencedik század harcába s követtem az emberiség zászlóját. Most kész vagyok meghalni jóllehet még munkám fele elvégzetlenül van.“ 1858. május 10-én meghalt Florenccben. Ez lesz a zarándokás utolsó pontja. Nápolyból haza fognak evezni, amerikai testvéreink.

A berlini kongressus a szabadelvű vallásosságnak egy lüktetése lesz, amely már az emberiség egész testét fölfrisíti. Vegyünk részt mi is, ha lehet ott létünkkel s ha nem tehetjük, vegyünk részt lélekkben. Eljünk az eszméknek és gondolatoknak, amelyeket Dávid Ferencz, Servét Mihály, Milton, Locke, Newon, Lindsey Teofil-Freeman Jakab, Channing, Clark Frceman J., Emerson, Parker és Martineau és Brassai és Kriza tanítottak.

(Füzesgyarmat.)

Kiss Sándor

Szabadelvű vallásos törekvések Magyarországon.

Dr. Boros György felolvasása a berlini vallásügyi Congressuson.

Unitárius theologus vagyok. Szabadelvűség a jelszavam a theologia igazságai vizsgálásában és az egyéni hítnézetek megbecsülésében. Az ellenkező nézetűek véleménye engemet először is komoly megfontolásra indít, azután következik az ítélet s csak legvégül az elbírálás. Vallásos nevelésben és egyházam történelmi hagyományaiiban annyira előtérben volt mindig a türelem és mások megbecsülése és tisztelése, hogy magammal szemben mindig túlságosan szigorú, s néha bizalmatlan voltam. Ebből a hajlandóságból kiindulva azt hiszem, hogy nálunk a szabadelvű unitárius vallás irányítói igen sok alkalmat elszalasztottak, midőn nézeteinknek propagandát csinálhattak volna. A magyar unitáriusok vallásos életfája nem annyira az ágakban, mint inkább a gyökerekben növekedett és erősödött. A háromszáz esztendeig tartott üldözés, mely főképen a központot és a fővezetőket érte, erőfított viszonyt teremtett a központ és a vidék között, az Egyház főhatósága és püspöke között, vagyis a helyett, hogy a távoli vidékek kisebb helyein az idegenség között élő gyülekezetek, vagy egyes hitfelek a központhoz folyamodtak volna segélyért, a központból kiküldött kéregetőkkel és gyűjtőkkel rendszeresen lehetett találkozni még a legszegényebb nép között is. Az így gyűjtött alamizsnából került össze a püspök, tauárok és tanítók fizetése. Feltűnően nagy erőt kölcsönzött ez a viszony az egyházi életnek. Az egész unitáriusság egy test és egy lélek volt. Közmondássá vált az unitárius összetartás.

Az idegenség meg volt győződve, hogy az unitáriusok valamely titkos jelről egymásra ismernek.

A benső erőt fokozta az idegenek rokonszenve és bizalma, a mivel az egyes unitáriusokat kitüntették mindazok, a kik őket megismerték. Számtalan esetet ismerünk, midőn nem unitárius szülők gyermekeiket unitárius nevelőre, birtokuk kezelését, unitárius gazdára vagy ügyvédre bízák. Az ilyen viszonyokból nagy rokonszenv fejlődött ki nemcsak az egyének, hanem a vallás iránt is. Ehhez hozzájárul még az, hogy a hivatalban alkalmazott unitáriusok rendszeren magas erkölcsi nivón állottak. Statisztikailag kitűnt, hogy közöttük átlag jóval kevesebb a büntettek száma, mint más egyházak tagjai között.

1848-óta a helyzet némileg megváltozott. Az országgyűlés a sok nagyszabásu reform-törvény közé beiktatta az unitáriusok egyházi jogát is, vagyis kimondotta, hogy az unitárius vallás Magyarországon is bevett vallásnak nyilvánítatik. Ezt a jogot Erdélyben már 1568. óta élvezték.

A szorosan vett Magyarországon csak az újabb időben kezdik tudomásul venni azokat a szabadabb irányu, vallásos elveket, a melyeket Erdélyben unitárius néven ismernek.

A magyarországi protestáns egyházak maguk is a XIX-ik száz közepéig állandóan az önvédelmi harc áldatlan küzdelmeiben emésztették föl erejüket. A Habsburgok hatalmas katolikus dynastiája a protestáns vallást nem szívelhette, mert tudta jól, hogy a vallásos eszmék iránt megnyilatkozó függetlenségi hajlam a politikai abszolutizmusnak ellenségei. A magyar protestánsban mindig hűséges segítőtárs talált Rákóczi is, Kossuth is. A protestáns magyar paraszt nem ismert el semmi idegen hatalmat.

Ebben az önvédelmi harcban a magyar protestánsok általában conservatívokká lettek. Ezt kiterjesztették egyházi életükre is, vallásos nézeteikre. A XIX-ik százban Németországban megindult liberális áramlatok áthatottak Magyarországra is. E száz második felében lelkes és lelkesítő munkásság indult meg, melynek alap gondolata a protestáns egyházak két ága, a lutheri és kalvini egyesítése, megerősítése és ezen az alapon a magyarországi köztölfogás ujratemtése volt. Mindkét részen erős jellemű, tiszta gondolkodású és nagy tudású férfiak propagálták az eszmét. A magyar nép avagy tán inkább vezetőik conservativismusa útját szegte a kísérlet teljes sikerének.

Azok a nagybecsű kísérletek és törekvések fölölelték az egyházi életnek és a hittudománynak minden fontos kérdését. A dogmai vonatkozások és a társadalmi érintkezések egészen önkéntesen összehozták a két protestáns egyház vezéreit az unitá-

riusokkal. Ez a váratlan eredmény aggodalmat, sőt ellenszenvet ébresztett a conservatív protestánsok között. Megindult az ellenactio, létrejött a szakadás, az újabb kísérletezés, de csak a formában, mert lényegileg vagyis a lelkekben most már teljes erővel munkálkodik a türelem, a köicsönös megbecsülés szelleme, nőtön nő az együttműködés szükségességének érzete.

Az eszmék birodalma felülemelkedett a köznapi élet porondján, s ez oly tágas, hogy ott boldogan megférnek egymás mellett, sőt szerencsésen kiegészítik egymást a Luthert, Kalvint, Dávid Ferenczet, Schleiermachert, Channiget, Straust, Renant, Martineaut vagy Harnackot követők serege.

Mi minden évben megtartjuk kismértékben a mi Land-kongresszünket für freies Christentum und religiösen Fortschritt.

Ha valaki pontosan összegyűjtené a vallásos gondolkozás és élet positiv adatait, rájőne, hogy Magyarországon is, mint másutt, nagy közönsége van a régiekhez ragaszkodásnak, de rájőne arra, hogy azok, a kik a vallás terén maradtak, kivonták magukat más téreken is az új kor szellem-áramlatainak hatása alól. Nem tudnak, mert nem akarnak haladni. De ugyanakkor meglepéssel tapasztaljuk, hogy nemcsak az unitáriusok és protestánsok, hanem a katolikusok, keletiek és zsidók között is nagyon sokan vannak, a kik egyházuk nélkül, vagy papjuk ellenére is elmentek a hitkérdéseiben a legliberalisabb fölfogás közepéig. Tehát a gondolatot megkötő dogmákat, a szabadvizsgáló-dást akadályozó teoriákat, egyszerűen elhagyták és haladnak előre és főlebb azon a Sinain, a honnan az új kor Mózes az új törvényt ki fogja hirdetni. Ez a kihirdetés örökké fog tartani.

Éppen a múlt 1909. évben lepte meg a magyar közvéleményt hatalmas liberális nyilatkozataival a politikailag is jól ismert Gr. Tisza István a református, dr. Zsilinszky Mihály a lutheránus egyházi főgondnok. Félre a lassu tapogatozással és oknélküli félelemmel. Új vallás, új biblia-magyarázat és őszinte egyházi és vallási élet kell a magyar közönségnek. Még nagyobb meglepetést szerzett Dr. Prohászka r. kath. püspök, midőn egy szociális előadásában követelte, hogy új Jézust, új szeretetet kell bevinni a nép közé. A három beszédnek két külön iránya és célzata is volt. Nem mondjuk, hogy a r. kath. püspök a protestans fölfogás híve, de az kétségtelen, hogy Magyarországon éppen püspöki ajkáról hangzottak el olyan szózatok, a melyek ellen a pápai szék a Modernismus címe alatt hadat izent. Nagyon kevés mivelt világi egyén található ma Magyarországo., a ki a pápai szék fölfogásával egyetért. Azt azonban mindnyájan elismerjük, hogy egyházi szervezete és egyházi gyakorlatai kiválóan alkalmasok a tömeg összetartására.

A katholicismns most is inkább az érzelmre, a protestantizmus az értelemre kíván hatni. Az hatalmas vagyonnal rendelkezvén, nagy bőkezűséggel áldoz a szegény nép vallási érdekeiért, kivált, ha azzal még propagandát is csinálhat. Az erdélyi r. kath. püspök szives vendégséggel tünteti ki az erdélyi ref. püspököt, a kórházban örökös hálára kötelezi le a protestáns beteget, mert midőn a maga betegeit látogatja — rá is áldását adja és érette is imádkozik. — A katolikus gondnok hivatalos minőségben fölvezeti híveit a protestáns és unitárius püspök elébe, ha ezek megjelennek községükben látogatásra s a plébános is magánuton, de reverendában megtisztelteli a prot. egyházfőnököt. A modern műveltség, az általános társadalmi fölfogás ledöntötte az egyházi elválasztó falakat és kitöltötte a várfal körüli sáncokat. Mi ma már cserébe tisztelettel megküldjük egyházi lapjainkat a különböző egyházi lapok szerkesztőinek s a bírálatok gyakorlásában is az udvariasság szélső határáig elmegyünk.

A Lutheri egyház tanári kara (Pozsony) védelmére kél a református tanárnak a szabadvizsgálódás nevében, a kit egyháza súlyosan elítél, mivel ő tudományos vizsgálódásai alapján a nagy reformátor Kalvinban sok kifogásolni és megbírálni valót talált. Ugyancsak a lutheri egyház vallási és irodalmi társasága meghívja a maga körébe az unitárius theologiai tanárt, hogy felolvasásban tájékozza tagjait az angol és amerikai unitáriusokról.

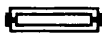
Erdélyben a lutheri egyház tagjai 800 éveu át megőrizték ősi nyelvüket és szokásaikat, a németet s a magyar nemzeti lélettől túlzott conservativismussal távol tartották magukat, de midőn a magyar unitárius egyház alapítása 300 éves ünnepét ülte, a luth. püspök elküldötte üdvözlét és képviselőjét az ünnepélyre. Ezen egyház egyházi és főleg világi vezetői újabb időben immár kezdik átlátni s azt ki is fejezik, hogy a művelt országok között egy sem nyújt oly sok előnyt és alkalmat a különböző vallások és nemzeti érzelmek érvényesülésére, mint a magyar.

Nálunk a kath. és egyház iskoláit és templomait a keresztyük után, a protestánsokat a gomb, vagy a csillag után ítélve nagyon könnyű összetéveszteni. Külömbőség csak az, hogy a római liturgiában latint, a keleti anyanyelvet, a kalvini és unitárius a szöszéken mindig magyar, a lutheri legtöbbször csak magyar, de néhol magyar és német s több helyen csak német vagy tót nyelvet használ. Itt az egységet a hitben, a szabadelvűségben és a szeretetben keresik, de nem mindig találják meg, mert némely egyházak s főleg a keleti románok az egyházi és politikai életet azonosították, a vallási érzelmeket és a felvilágosodást

másodrendűvé tették s olyan nemzeti törekvéseket támogatnak, a melyek az egyházak legfőbb protektora és anyagi segítője a magyar állam érdekeivel homlokegyenest ellenkeznek. E miatt — sajnos — mi a keleti egyház tagjaival legritkábban találkozunk, hozzuk az új kor új eszméinek nagyon csekély részük jut el. Theológiai és vallási irodalmuk nagyon szűkkörben mozog, orthodox és gyakorta politikai színezetű.

A theológiai irányok jövőjét nehéz lenne megjósolni, de azt ki lehet mondani, hogy a protestánsok és mindazok a liberális katolikusok, a kik irodalmunk olvasására készséggel vállalkoznak, nagyon egy irányban fognak tovább haladni, mert a nemzetközi irányeszmék a leggyorsabb kicserélés alatt vannak szüntelen. Ide a német, angol, francia, holland, olasz és más vallásos eszmék, valamint a multban a tanulók és utazók útján, ugy most a hírlapok és tudományos folyóiratok útján eljutnak. Sajnos, hogy a magyar nyelv nem ismert volta miatt a köztünk napirenden levő eszmék és kérdések nehezen és ritkán jutnak el a külföldre.

Egyet még constatálnunk kell. Legujabban a mysticismus, mint a rationalis gondolkozás ellenfele, kísérleteket tett körünkben a protestánsoknál s némelyeket szélsőségekbe ragadott. Az újkori baptizmus, nazarenizmus, a Christian Sciench s hasonló irányzatok apostolaival találkozunk s nekik akad hallgatójuk, néha követőjük is, a mi azt mutatja, hogy valami újra, megfelelőbbre vágyik a fölszabadult lélek. Hisszük s látjuk is, hogy a régiekből sok el fog múlni, az új eszmékből némelyik be fog válni s így talán nem is olyan távoli időben, új, életerős, szabadelvű, nemesen vallásos, öntudatosan hívő élet fog hazát találni közöttünk, ha a vezérek buzgósága nem lankad s ha a szabadelvű vallásos gondolkozók tovább folytatják munkájukat.

Külföldi unitáriusok nálunk.

A nagy nemzetek politikai és nemzetgazdasági érdekből védő- és dac-szövetséget, vám- és kereskedelmi szerződést kötnek egymással, hogy jogaikat megvédjék s haladásukat biztosítsák. A magyarnemzet ilyen szövetséget kereskedelmi érdekből még csak köthet, de nemzeti érdekből nem, mert örökös szövetséges nélkül erre függetlenül joga nincs. Régen is, most is, csak egyeseink, a Kossuth Lajosok, Apponyi Albertek, Vámbérik tudják hozzánk bilincselni egyik-másik rononszenvét.

Külföldön tanuló ifjaink, ott lakó művészeink iróink s néha iparosaink is szereznek dicsőséget és rokonszenvet.

A vallásnak is megvannak a maga jogosultságai s ezen a téren talán a legkisebb, az unitárius vallás mutathat legérdekesebb s legértékesebb külföldi összeköttetésre.

Ha okát keressük talán abban leljük meg, hogy az unitárius vallás Erdélyben bevett törvényes jogu vallás volt, de itt is nagyon sok próbának, szenvedésnek és üldöztetésnek voltak

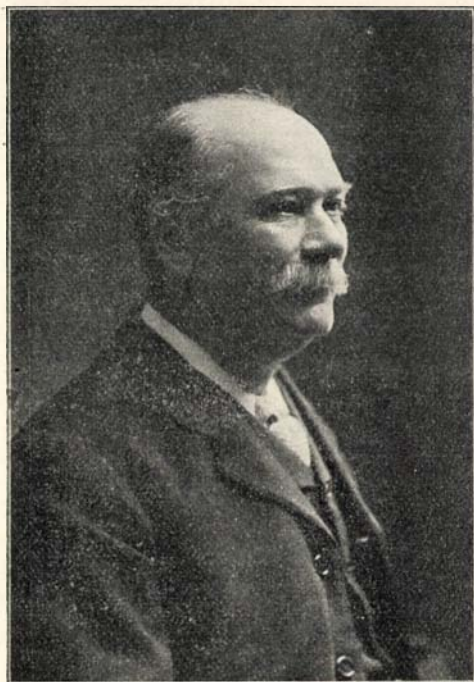
Dr. ESTLIN CARPENTER.

kitéve követői. Külföldön és pedig *Lengyelországban* ahol már 1560 körül voltak követői s az után gazdag egyházai 1662-ig teljesen kiirtották, megsemmisítették. Sok száz család kivándorolt Németországba, Hollandiába és Erdélybe. Kolozsvárt egy egész egyházközség telepedett meg saját papjával Lachovius Jánossal, kinek sírköve az unitárius templom keleti oldala mellett őriztetik. 1796-ig önálló gyülekezetük volt s ekkor a Kossuth Lajos-utcai unitárius templomhoz csatlakoztak, arra fordították vagyonukat. A Lászlócky és Sincky családok mindezideig megmaradtak.

A lengyelekből kitűnő magyar polgárok lettek. Otthon maradtok rokonaiktól sok éveken át nagy segílyt kaptak. Az összeköttetést állandóan fönntartották s ma is az a hiedelem, hogy

vannak oly lengyel főnemesek, a kik unitáriusoknak tartják magukat és az erdélyiekhez tartoznak. Az amerikai unitáriusok föl vetették az eszmét, hogy a Dávid Ferenc-zsinat alkalmából föl kellene keresni őket.

Mi erdélyiek ettől nem sokat várunk, de azt tudjuk, hogy dr. Grabovszky krakói egyetemi tanár most négy éve itt járt, az erdélyi lengyelek irathagyományait fölkereste. A kolozsvári unitárius egyházközség levéltárában jegyzőkönyveket, anyaköny-

HARRISON JÁNOS.

veket talált, melyek 1632-től kezdődnek, tehát még az ős hazában és a XVIII-ik század utolsó feléig vezetettek. A magyarországi unitárius egyház levéltárában tizenhárom nagy kézirat van, melyekből egy, teljesen ismeretlen unicum. Ez tartalmazza az első lengyel hitnyilatkozások és gyűlések jegyzőkönyvét és érdekes világot vet az unitárius és református lengyelek különválására. A magyarországi unitárius egyház legnagyobb birtoka a ladamosi, egy lengyel származásu nemes, Augustinovits Pál adománya. Ezzel hálálta meg, hogy az unitáriusok 200 frt.

segélyt adtak neki kétizben, hogy külföldön (Bécsben) befejezhesse tanulását.

A lengyel-unitáriusok még 1806-ban némileg szerepeltek, mert ekkor adták el a Kolozsvári temető-bejárótól keletre levő házastelküket.

1820. körül már megkezdődik az angolokkal való összekötés. Először latinul, azután angolul leveleztek. Bölöni Farkas Sándor teremtette meg az élő kapcsolatot, midőn 1832-ben megtette nagy utját Angliában és Amerikában. 1848-ban Jakab József akadémista ujitja föl a viszonyt s 1858-ban Ferenc József, Buzogány Áron, Marósi Gergely akadémikák már megjelennek

Rev. CHARLES W. WENDTE.

a Brit és külföldi unitárius Társulat közgyűlésén, ünnepélyesen fogadják, Ferenc József viszonozza üdvözlésüket. Ők már unitárius családnál laknak, tehát beléptek a barátságukba egészen.

Paget János a 30-as években Erdélybe jön s itt a báró Wesselényi családba házasodik. Immár tehát vérségi rokonság jön létre, minek következtében az angolokat fölhívja, hogy a kolozsvári kollegiumnak és az unitárius egyháznak az abszolút kormány üldözésével szemben nyújtsanak segélyt. Az angolok segélyt adnak s még azt is megteszik, hogy egy theológus ifju

továbbképzését a saját teológiai akadémiájukban biztosítják. 1860-ban már kimegy az első rendes akadémista s azután minden alkalommal jönnek hozzájuk, hol párjával, hol seregestül az angol unitáriusok. 1868-ban a tordai zsinaton, 1879-ben a Dávid Ferenc halála 300 éves fordulóján s 1901-ben az új kollegium megnyitásán férfiak és nők tömegesen látogatnak meg, közben egyesek gyakran.

Az összeköttetés az amerikaiakkal is állandó levelezésben és személyes érintkezésben. Őket Fretwell János buzdítja föl, dr. Haleb jó Budapestre és tárgyalják az ottani templom építését. Megindulnak látogatóink innen oda s onnan ide.

Ms HERBERT SMITH.

Dr. HERBERT SMITH. [] []

A Dávid Ferenc születésének 400 éves nagy ünnepe, augusztus 20 s következő napjaira egyszáznegy előkelő vendéget fog idehozni.

Amerikából 67, Angliából 36, már jelentkezett. Egész nagy gyűlés a legelőkelőbb világi urakból, professorokból, papokból s mindenféle foglalkozású és állású egyénekből. Egy néhányat képen is bemutatunk.

Dr. Carpenter a magyar unitárius tanulók kedvence volt. Siménnek tanuló társa s a ma élők mindenikének tanára volt, kik előtt mindig nyitva állott szive és háza. Rokonszenves, komoly ember, a ki különben is egy nagy kiterjedésű és előkelő családhoz tartozik. A Dávid Ferenc egylet gyűlésén beszél.

Harrison János hajótulajdonos, ki Londonban és a déli megyékben magasrendű polgári állást foglal el. Két évig volt a

Britt és külföldi unitárius társulat elnöke. Az unitáriusok között rendkívüli nagy tisztességnek örvendett atya is mint unitárius lelkész. Harrison ur a Ferencz József rend és a Francia becsületrend lovagja kiténtetéseket nyerte el a külföldiek érdekében kifejtett nagy szolgálatával. Londonban élő magyarjaink a nyomor idején sokszor érezték jótékonyágát. A zsinati gyűlésen fog beszélni.

Dr. Wende Károly amerikai lelkész, az unitárius társulat titkára a külföldi ügyek vezetésével van megbízva. Az érdemeit magasztalják a londoni, amsterdami, genfi, bostoni és berlini nagyszerű congressusok. Kiténő talentum. Megnyerő egyéniség,

Dr. W. BLAKE ODGERS.

roppant erős munkás. Doktori kiténtetését a genfi egyetemtől kapta. A Dávid Ferenc egyet gyűlésén beszélni fog.

Dr. Smith Herbert és neje mindketten az angol unitáriusok előkelőségéhez tartoznak. Az aszszonyosság a D. F. Egyet gyűlésén a nők missiói foglalkozásról tart beszédet.

Dr. Blake Odgers londoni ügyvéd, a jogász világ kiténőségei közé tartozik. A Britti Külföldi Unitárius Társulatnak elnöke volt. Nejével Mrs Odgerssel együtt minden unitárius ügyben főszerepük van.

Cole Luise kisasszony a Britt és külföldi unitáriusok segéd-titkára, a ki kedves egyéniségével és roppantszolgálat készségével meghódította magánaka társulat választmányát. Titkáruk *Bowie Copeland* ur gyöngékedése miatt nem jöhetett el, a mit nagyon sajnálunk. Annál melegebben ajánlja a titkártársát figyelmünkbe.

Ms. BLAKE ODGERS.

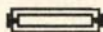
A. LOUISE COLE.

Amerikai testvéreink közül dr. *Eliot* az Am. Unitar. Társulat elnöke lesz egyik főképviselője Ő a társulat vezető szeleme. Rendkívüli szervező tehetség, a kit titkárságból emeltek elnöki székre.

Szt. Johnt már ismerjük, a többiről máskor szólunk.

Üdvözöljük kedves vendégeinket.

Boros Gy.

A Dávid Ferenc-ünep irodalma.

Gazdag eredménye lesz a mi nagy ünrepünknek az irodalomban is. A magyarországi unitáris Egyház kiadja a Dávid Ferenc első magyar unitárius művét, a mely Rövid magyarázat címen jelent meg. 1567-ben Gyulafehérvártt a fejedelmi nyomdában. A mű a magyar könyvpiacra föltűnő és első rendű termék lesz, mert fénynyomat után készült, tehát az eredetinek tökéletes hűséggel megfelel minden szava minden vonása minden jegye. (Címlapját lásd elől.)

Mint hogy az eredetinek az ékezése és pontozása a maitól nagyon eltér, az egyház megbizásából Pálfi Márton tanár átírta és nyelvészeti jegyzetekkel ellátta.

Harmadik része Dávid Ferenc theológiája, vagyis a mű theologiai tartalmának előadása dr. Boros György dékántól.

A műnek Címlapját és a fejedelem cimerét az Unitárius Közlöny bemutatja olvasóinak.

Az Unitárius Egyház megíratta *Dávid Ferenc rövid életrajzát* dr. Kiss Ernő tanárral. Ez a mű szolgál a nagy közönség tájékozására. Az egyház dr. Kiss Ernőt 500 kor. pályadíjjal jutalmazta meg.

A Dávid Ferenc Egylet adja ki: *Az unitárius vallás Dávid Ferenc korában és azután*. Rendkívül érdekes kötet, mert a mai kiválóbb írók az elmúlt négyszáz esztendő nevezetesebb kérdéseit tárgyalják benne és pedig:

Előszó: dr. Boros György 1. *A politikai helyzet Dávid Ferenc korában*. Irta: Szentmártoni Kálmán. 2. *Heltai Gáspár*: Borbély Ferenc. 3. *Az unitárius vallás szabadságának alkotmányos biztosítékai*: Fekete Gábor. 4. *A sociniámusok*. Angol unitáriusoktól. 5. *A Krisztustan változatai a Dávid Ferenc hatása alatt*. Dr. Boros György. 6. *A vándor tudós*. Dr. Borbély István. 7. *Déva vára* két rajzzal, Szinte Gábor. 8. *Dávid Ferenc és Szentábrahámi Mihály Vári* Albert. 9. *Dávid Ferenc hit- és erkölcsi tanítása vonatkozással a mai felfogásra*. Dr. Boros György 10. *Torda város szerepe az unitárius egyházban*, Varga Dénes 11. *Nemzeti hit*. Borbély György 12. *Ma és Dávid Ferenc*, Dr. Tóth György 13. *Nagy püspökeink*: Csifó Salamon 14. *A székelyek és az unitárius vallás*. Pap Mózes 15. *Az 50—60-as évekből*. Ferenc József 16. 1868. id. Daniel Gábor. 17. *Unitáriusok a Britt szigeteken*. Kiss Sándor. 18. *Az unitarizmus Ámerikában*. Gálfi Lőrinc 19. *Az unitarizmus rövid ismertetése*. Wendte Károly for. dr. Gál Kelemen 20. Dr. *Carpeⁿter beszéde*. a D. F. Egylet ünnepi diszgyűlésén. 11. *Vallásunknak a mai eszmékhez való viszonyai*. Percelné Kozma Flóra. 22. *Az unitarizmus hivatása jövőben*. Bárány Petriehevic Horváth Kálmán. 23. *Emlékezés Dávid Ferencről*. Költemény Tarcsalfalvi Alberttől.

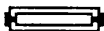
Az olvasó közönség csekély összeggel egy értékes könyvtárt szerezhet magának. (Ára 3 kor.)

Utolsó helyen említjük, holott teljességgel nem lesz utolsó rendű dolog az *Unitárius Szószék* zsinati kötete. Régi unitárius lelkészekről írnak ma élő lelkészeink, s egyben bemutatták, eredeti beszédek közlésével, a Dávid Ferenc korát és a következő korokat. Mennyi régi és idegen hang, s mennyi nem használt

kifejezés; megelevenülnek a multtól. Ezzel tartoztunk elődeinknek. Ára 6 kor. Méltányoljuk lelkészeink buzgoságát.

Ugy képzeljük, hogy sok száz vevője lesz a nagybecsű könyveknek. Arról vagyunk meggyőződve, hogy a magyar egyházi irodalmat értékes munkákkal gazdagítja a Dávid Ferenc ünnepi esztendeje.

Megemlítést érdemel, hogy lapjaink is a legjobbat adják a kiváló alkalomra.

Az első magyar unitárius.

Az Amerikai Magyar Népszava a következő értékes cikket írja: Ünnepre készülnek a magyarországi unitáriusok. Az idén van — napja bizonytalan — Dávid Ferenc születésének négyszázados évfordulója. Az unitárius egyháznak magyar földön megalapítója, az egy istenhívők apostola, a magyar unitáriusok első püspöke s a reformátusoknak is Erdélyben első főpásztora volt Dávid Ferenc. És, a miért mindeneket érdekelhet a pályafutása, valóságos megszemélyesítője a nagy reformációnak, a hitében megzavart, új utakra eredt léleknek megtestesítője, ki sorra harcossá volt valamennyi vallásfelekezeteknek, s végül is élete rab-ságban fogyott el olyan tanokért, a melyek már saját hiveit is ellene fordították.

Dávid Ferenc 1510-ben született Kolozsvártt, valószínűleg szász nemzetségből. Katholikusnak született s az elsők közt volt Erdélyben, ki elhagyta egyházát, és a besztercevidéki papsággal áttért Luther hitére. 1555-ben már lelkésze az új vallásnak és szónoki híre, buzgósága, kegyessége és tudománya három nagy egyházközséget vetélkedésre visz érette. Kassa, Szeben és Klozsvár egyidejűleg invitálja. Marad született földjén, hol egy esztendő mulva, 1556-ban már püspöke az országnak, a kisebb magyar hazának.

Közben terjedni kezd Erdélyben a kálvinizmus. Kálmán-csehi Márton és Meliusz Péter térítő utra kelnek a Királyhágon túl és meggyőzik magát a lutheránus püspököt is. Dávid lemond püspöki méltóságáról s maga is apostolává lesz Kálvin tanának. 1564-ben az enyedi zsinaton győz a magyarság, mely akkor már jobbra kálvinista, a szász nemzetiségen, mely marad Luther hitén. A kálvinizmus külön egyházi szervezetet alakít s első püspökéül megválasztja Dávid Ferencet. Az üzött lélek azonban itt sem áll meg. Két esztendő mulva már nem-

csak maga Dávid, hanem az ő térítő munkássága folytán az erdélyi magyarság nagy része is — unitáriussá lett s az új vallást 1566. március 15-én a tordai gyűlésen hivatalosan kihirdetik.

Az egy isteni hívés s a Jézus igaz istensége elleni tan már a kereszténység első századaiból való. Gyökeret verni azonban csak a nagy reformáció küzdelmei közben tudott.

Samasatai Pál antiochiai püspök már a harmadik században híveket szerzett tanának, különösen Szíriában, hirdetvén, hogy az Ige (Jézus), nem külön isteni személy, hanem az emberben munkálkodó isteni értelem. Nagyobb mozgalmat keltett Arius alexandriai pap, a ki enyhébb formában ugyanazt hirdette, mint Samosatai Pál. Szerinte Krisztus csak hasonló az Istenhez, de nem egy lényegű vele s nem öröktől való.

Az eretnekek szemben a niceani zsinat (325-ben) kimondotta Krisztus igaz istenségét, a konstanci zsinat pedig (381-ben) a Szentlélek külön istenségét, dogmába foglalva ilyenképpen a Szentháromságot.

Az unitárius vallásnak, mai formájában való megalapítója: Servet Mihály spanyol orvos, a kinek tanát azonban maga Kálvin is hevesen elítélte és a reformátort Genfben máglyára is vetette. Legnagyobb hódítást az unitarizmus Lengyelországban tett. Socinus Faustus apostolokodik itt s 1579-ben már háromszáz eklézsiája van az új felekezetnek.

Lengyelországból jött át hazánkba is az új tan Blandrata György, János Zsigmond fejedelem orvosa kezdte hirdetni s ő hódította meg Dávidot is. Tulajdonképpen terjesztője és megértője azonban mégis Dávid Ferenc, a ki az új hit védelmében harcra kél saját hitsorsosaival s eddig való küzdőtársával, a szenvedélyes Méllusz Péterrel. Nyilvános viták folynak kálvinisták és unitáriusok: Dávid és Méliusz között Gyulafehérváron, Tordán, Váradon és politikai okokból pártjára kél az új hitnek maga a fejedelem is. Azt remélte, hogy ebben egyesülni fog a lutheránus szászok a kálvinista magyarsággal.

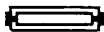
Tíz estendő alatt vagy négyszáz egyházközsége alakult az unitáriusoknak Erdélyben. A főiri családok nagy része hívévé lesz: a Bethlen, Kornis, Mikes, Mikó, Kemény, Csáki, Dániel-család. Az 1571. évi marosvásárhelyi országgyűlés elismert valásfelekezetnek jelenti ki az unitárius egyházat. És térítők mennek nagy Magyarországra is, hol a Dunántul és Kassa vidékén szerznek híveket.

Megfogyatkozott azonban az unitáriusok s a kálvinisták száma is Báthory István s még inkább Báthory Zsigmond fejedelemsége idején. Az Erdélybe telepíteti jezsuiták rohamosan hódítanak köztük. Mégis a legtöbb baj akkor zudult az unitáriu-

sokra, mikor Dávid Ferenc felhevült, ujitó lelke még tovább szállt és vitákat indított, könyveket irt Jézus imádása ellen.

Maguk az unitáriusok, mesterök Blandrata is ellene fordultak. ekkor s a fejedelem, mint izgató hitujitót, 1579-ben örökös fogságban vetette a dévai várban.

A fogság azonban nem tartott soká. Még abban az esztendőben november 15-ikén meghalt a fogoly ujitó, a kinek az egész életén sohasem volt nyugovása s a ki tévedései és zavarokeltő izgatásai ellenére is személy szerint egyike a magyar reformáció legszimpatikusabb alakjainak — Tudos, megvesztegetően ékes szóló, fáradhatatlan és meggyőződés. ha sokszor változtatja is, a mit jobbnak hisz és tud, vérével is kész megpecsételni.

A Dávid Ferencz Zsinat vendégei.

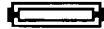
Immár tudjuk, hogy a külföldiek érdeklődése minden reménységet fölül mul. Hazánknak is nem kis előnyére fog válni, hogy a nagy nemzetek fiai és lányai benső melegséggel és nagy áldozattal eljönnek ide az ország keleti részébe. Értesültünk hogy némelyek megfognák látogatni Háromszéket, mások Torockót, Tordát, mások az Aldunát, s mindnyájan több napot töltenek Budapesten.

Borvie angol titkár ur szivességéből egy pár vendégünk életrajzából bemutathatunk egy pár vonást: *Smith* Herbert E, jogtudor, Jorkhire megyében született. Olyan büszke a származására, éppen mint a székely. Az iskoláit mindig kitüntetéssel végezte. Első eminens volt. (Fop boy). Számos izben nyert pályadíjat. 1883-ban az ügyvédi vizsgát magas kitüntetéssel tette le. Megnyerte a 200 guinea tanulói jutalmát. Ez a legmagasabb díj, a mit az ügyvédi kamara adhat. A londoni egyetemen szerezte a jogi doktorátust. 1890-ben vette nőül Mostyn kisasszonyt s ekkor Londonba költözött. Nagyon lelkes munkásságot fejtett a mértékletességi mozgalmakban és a közoktatás szabadelvű irányba tereléséért. Nagyon erős unitárius. Mint szónok közkedveltségnek örvend. A londoni Világiak Clubja szervezésében nagy része volt, a ducnak első elnöke. A Brit és Külföldi unitárius Társulat keblé tanácsának tagja. Minden unitárius nagyon tiszteli és szereti. A Nemzetközi Vallásügyi Congressus iránt mindig melegen érdeklődött. Az ő nagyszívűségének lehet köszönni, hogy most három éve oly nagy számu lelkész elmehetett a bostoni congressusra.

Smith Herbertné asszony Welsh származása, s meg van győződve, hogy nagy munka erejét az ősöktől örökölte. Tanulását részint Amerikában, részint Angliában végezte. Nehány évig egy felső leány iskolában a matesis tanítója volt. Mióta ferjhez ment, nagyon érdekelték nevelésügyi kérdések és munkák. Tíz évig tiszteletbeli titkára volt egy londoni „Szülők nemzeti nevelésügy” egyesületnek. Herbertné nem egy született unitárius, de azzá lett Stopford A. Brook papnak istentiszteleteit hallgatva. Az utóbbi években nagy tevékenységet fejtett ki a központi postai missióban és „Unitárius nők Britt szövetségében”; Továbbá a „Londoni Társadalmi körben”. Ő magáról azt mondja, hogy legnagyobb büszkesége az, hogy anyja négy egészséges gyermekének.

Odgers Blakáné egyike a legtevékenyebb londoni unitárius nőknek. Elnöke a „Nők Társadalmi körének”, tagja az „Unitárius nők britt szövetségének”, lelkes munkás a „Mértéklességi mozgalmakban” minden unitárius ügynek buzgó támogatója az egész országban. Férjével együtt mindenütt ott találjuk az elsők között, a hol valamely jó dolgot kell végrehajtani.

Cole kisasszony Londonban és Németországban végezte tanulmányait. Az Angol unitárius Társulatnak már 5 éve segédtitkára. Rendkívül tehetséges, előzékeny hivatalnok. Minden irányban érdeklődik a haladás iránt s a mennyire ideje engedi, a szociális kérdéseket is tanulmányozza.

Az ifjúság Dávid Ferenczért.

A lelkes ifjúság is megjelenik a nagy ünnepen. Nélkülcsonka és szomorú ünnep lenne, hiszen az ifjúság kell hogy tovább vigye és majd új eszmékkel gazdagítsa a mostanra termett műveket.

Theologus ifjainak különösen hiva vannak a közreműködésre. Ők mindig kiváló éberséggel kísérték a nagy reformator élete mozzanatait, s a maguk közében a halála évfordulóját megünnepezték. Egy két csinos irodalom került össze.

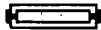
Előttünk van az Egyházi Lap 1900 évi novemberi száma, melybe Ádámosy Gábor a szerkesztő-vezércikket, Barabás István, Gál Miklós, Balázs András költeményt, Biró Pál, Ürmösi József, prózai dolgokat írtak. Védnökjüktől is látunk egy cikket: a Dávid Ferenc lobogóról, melyre Ámerikában írták föl a Dávid Ferenc nevét.

Magyar és külföldi jótékony vallásos nők Uniója.

A Dávid Ferencz Egylet emlék-ünnepe nagyszabásu lesz-önmagában is, de azt hisszük hogy a jövő tekintetében rendkívül jótékony hatásu fog lenni az által a rendkívül érdekes szövetkezet által melyet a Dávid F. Egylet ünnepi gyűlése szervez.

Arról van szó hogy a Kolozsvárt megjelenő külföldi nőket nyerjük meg tesvéries egyesülésre a magyar nőkkel. Ha csak azt érnők el hogy levelezés és lapjaik útján a vallás és erkölcs érdekében gondolt és végrehajtott eszméiket közölgék, már akkor is messze kihatónak tekintenők a tervet. De annál is többet látunk benne, főleg magyar nemzeti szempontból. Látjuk azt, hogy a jótékony, nemes szívü és vallásos nők meglesznek nyerve minden magyar nemzeti ügynek, mert egyenes uton fölvilágosítást kapnak tőlünk azokról a nemzeti kérdésekről, a melyek a külföldön nyilvánosságra kerülnek.

De ennél is nagyobb fontosságu lesz a szolgálat, a melyet a külföldre s főleg Angliába és Amérikába kivándorolt magyar leányok és a nők kapnak e szövetkezet tagjaitól. Azokon a telepeken, a hol a magyar kivándorlottak ezerével vannak, s a nőink százával züllenek, a szövetkezet megbízottjai védő és segítő kezeiket ki fogják nyujtani s mentő és segítő munkát végeznek. Székelyeink s általában hazánk fiai a legnyomorultabb, erkölcsrontó viszonyok között élnek. Sok jót várunk attól, ha a magyar és külföldi jótékony nők szövetkezetbe lépnek s kinyujtják kezüket mindenütt, a hol segítségre van szükség.

A Dávid Ferenc Egylet diszünnepe.

Augusztus 20-án délután fél 5 órakor veszi kezdetét Egyesületünk ünnepe. Dávid Ferenchez joga van minden embernek, de az ő nevérol nevezett Egylet a név jogánál fogva is hozzátartozik. Övének vallja magát s szellemében munkálkodik a lelki élet javaiért.

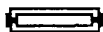
Szép ünnepe emlékezetes lesz, a mi kitetszik a tárgysorból: 1., alkalmi ének. Az énekkar. 2., Elnöki megnyitó. Báró Petrihevich Horváth Kálmántól. 2. Titkári jelentés a Dávid Ferenc Egylet 26 évi törekvéseiről. Fangh Erzsébettől 4. Dávid Ferenc hit- és erkölcsi tanítása vonatkozással a mai fölfogásra. Dr. Boros Györgytől 5. Titkár üdvözlí a hazai és külföldi vendégeket.

6., *Beszédek*: Ürmössy Miklós a budapesti D. F. E. nevében, dr. Carpenter igazgató az angol unitáriusok nevében, Dr. *Csongvay* Lajos a Dávid Ferenc fiok-egyletek nevében

Dr. Wendte az ámerikai unitáriusok nevében, Demeter Dénes D. F. E. elnök a D. F. fiókegyletek nevében.

Dr. Smithné asszony a külföldi unitárius nők nevében. 7. *Indítvány a hazai és külföldi unitárius nők uniója* megalakítása érdekében. Előterjeszti Percelné Kozma Flóra. Hozzá szólnak Miss Tagart: Londonból Mrs. st. John Philadelfiából, Miss Cole Angliából stb. 8. Fangh Erzsébet előterjeszti a választmányra vonatkozó javaslatát.

Este fél 9 óraker a Dávid F. Egylet ismerkedési estélye a Pannonia kertben. Üdvözlő beszédek, tűzijáték és tea lesz. A belépés díja minden személyre 3. K. Jegyek válthatók a Zsinati irodában

A Dávid Ferencz zsinati ünnepen aug. 20-án Ámerika részéről beszédet fognak mondani *az unitáriusok* nevében st. John philadelphiai lel., az *universalista* egyház részéről Dr. Perkius lyoni lelkész. Az universalistáknak 800 önálló gyülekezetük van. A *kereszténynek* nevezett egyház részéről, 1000 egyházközség *Dr. Summerbel.*

A magyarországi egyházak részéről is nagy élénkség mutatkozik. A kolozsvári r. kath. egyháznak: dr. Farkas Lajos főgondnok, Nagy Kálmán és dr. Bochtor Mihály lesznek képviselői. Beszél: dr. Farkas Lajos.

*

Az angol unitárius isten tiszteleten aug. 21-én egyházi beszédet mondanak: Dr. Carpenter és St. John. Az istentisztelet a díszteremben lesz egészen angol nyelven.

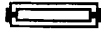
*

A Dávid Ferencz neve és emléke olyan össze jövetelt fog eredményezni, a melyekből az unitárius vallás élete és ereje a tagokban igazi plasztikus, szemmel látható és kézzel fogható valóságban fog kidomborodni. Hihetőleg többséget fog mutatni az ugynevezett taunt emberek száma, de mindenikből le kell számitani egyharmad részt és vissza kell helyezni az eredeti az igaz ősi falusi vagy népi unitáriuság közé, egy harmad résznek kell venni azokat a külföldieket, a kik egy hatalmas nemzet és két birodalom

legtanultabb, legerényesebb tagjai közül váltak ki, egyharmad az a rész a mely régi idő óta vezetői világi és papi családaink ivadéka. Ezek együtt adják meg az igazi dicsőséget a Dgvid Ferencz nevének es a világra szóló dicsőséget az essmék igazságáért megvívott nagy harcainak.

*

Ujra születést várunk a nagy ünnep után minden unitáriustól. Olyan igazi, mai pünkösdi összejövétel lesz. Nem maradhat el az igazi jel és meg fog lenni a földi dolgok nagy változása. Tisztító tüzön megy át mindenki. A hit melegében az adatában fűződik és születik újra minden lélek. A néma kövek is beszédessé a gyöngye nyelvek is ékesen szólókká lesnek. Mindenki keresni fogja hogy valami nagy dolog történt vele. Mindenki keresni fogja a tért és az alkalmat hogy megmutassa erejét és cselekedjék szép nagy és eddig nem látott dolgokat.

Raffaj Domokos.

1842—1910

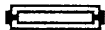
Fájó szívvel tekintünk e gyászkeretre, mert az unitárius Egyháznak kiváló embere, előkelő tisztviselője és jeles lelkésze nevét foglalja be. Raffaj Domokos az ujszékelyi egyházközségbe atyja mellé és majd helyébe lépett s 45 évig szolgált lelkiismerettel, önzetlen buzgósággal. Lelkes szónok, szép szavu ember, apostoli megjelenés. Egész valójában papi ember volt, ki mindent félre tett, mikor az Urnak szolgált. Minden izében igaz unitárius, a kinek állandó töprenkedést okozott minden közérdekű ügy.

Az egyházkör nagyon ifju korában kitüntette a körüi jegyzői állással. 17 évig jegyzője, 19-ig esperese volt a legnagyobb egyházkörnek. Mindenkit ismert. Mindenki iránt érdeklődött. Hivatali tekintélyére nagyon sokat adott, de mindig békésen intézte el a bonyolultabb ügyeket is. Ha szükség volt jutalmazott, ha kellett dorgálni is tudott, de rendet tartott mindenekben.

Utolsó éveit nehéz megpróbáltatások terhelték. Ő maga sok éve gyöngélgedik. Kedves leánya, az okos Irma sokszor busította betegségével, végül tragikus halálával.

Jó neje és fia Károly gyászolják, velünk együtt sokan fájlalják idő előtti elhunytát.

Egy jó fiu emlékezete. Nagy bánat, súlyos veszteség érte Sárosi József ravai lelkész atyánkiát és nejét Gál Ninát az elmult tanév folyamán. Derék fiuk Sárosi József kolozsvári gimnasiununk VIII. osztályának jó magaviseletű és előmenetelű tanulója f. év május havában a szülői háznál elhunyt. Osztálytársai képviseltették magukat temetésén, koszorut is küldöttek kedves emlékü barátjuk koporsójára, tanárai szomorú részvétellel osztoztak a szülők bánatában, kik „a felcjhethetlen szelid és engedelmes fiuknak“ kegyeletes emléke megörökítése“ céljából július hó folyamán bejelentették ez E. K. Tanácsnak, hogy „Sárosi József konviktusi emlékalap“ címen egy egész kedvezménynek megfelelő alapösszeget tesznek le egy VIII. g. osztálybeli szelid, engedelmes, törekvő, mivelt fiú javára.

Franciaországi vallásos mozgalmak.

Le Rovoyre, apát, volt rom. kath. pap mozgalmat indított a franciaországi katolikus átalakítása érdekében. Most Angolországban tartja előadásait. Cambridban tartott beszédében a következő érdekes dolgokat mondotta el. Franciaországban most a vallás váltsága van napi renden. Nemcsak az egyház külső szervezete és helyzete jutott válságba, hanem a papok vallásos meggyőződése is.

Az utóbbi tíz év alatt 1500 pap lépett ki a romai egyház kötelékéből. Minthogy a rom. kath. egyházból kilépés nagy bátorságot igényel és sokféle megpróbáltatással van egybe kötve, jóval kevesebb kilépés történik, mint a mennyi előkészületen van. Nem 1500, hanem 15.000 kilépés történhetett volna!

A papnevelés viszonyai is lényegesen meg változtak. A roveni püspökség területén tíz év előtt 490 jelölt volt, ma csak 200 van. A dijoniban volt 100, most van 32; az angoulomiban volt 90, most van 49. Átlag véve ott, a hol tíz év előtt kettő készült, most csak egy van.

Namcsak a papok, hanem a nép között is komoly válság van. A r. katolikus hithűségét a gyónás és a husvéti misén való részvétel igazolja, de most csak minden 12-ik ember veszi igénybe, pedig az egyház felfogásaszerint az elmulasztókra örök veszedelem vár.

Hogy a vallásos élet megváltozzék, nem egyházra, nem papokra, hanem testvériségre van szükség. A hit és szabadság, a szabadelvű kereszténység testvériségére. Testvériség kell, mert az demokratikus, keresztényies anticlerikális. Mihelyt rájőnek Franciaországban arra, hogy a pap nem szükséges, s hogy minden ember viszonyba léphet istenével is, akkor új vallásos élet fog kezdődni, új igazságokat fognak hirdetni.

MATTAY és HUTTER ǂ BORKERESKEDÉSE ǂ

Kolozsvárt. — Telefon 190.

Kitünő asztali borok 72 f.-től 90 f-ig.
Pecsenyeborok 96 f.-től 2 K-ig.
Piros bókrok 1 K-tól 2.40 f-ig.
.....

Szászvevesszősi borok a mélt. gróf De-
genfeld Lajos úr
terméséből ... 1,20 f-től 2 K-ig.
Hegyaljai tokaji borok 1 60 f-től 6 K-ig.

DEUTSCH MIKSA KOLOZSVÁRT, MŰSZERÉSZ

Francia különlegességeket tucatonként 2 K-tól feljebb
szállít discretio mellett. Szemüveg és csipetők 1 K-tól.

TELEFON 776.

ELEFON 776

Az orsz. iparegyesületi ezüst dísz címmel kitüntetve.

Braun Mihály

:: HANGSZERKÉSZÍTŐ MESTER, ::
a kolozsvári zeneconservatórium szállítója.

Kolozsvár, Finom hegedűk, violák és csellók
készítési műterme. Valódi olasz,
Wesselényi Miklós-u. 18. német quint tiszta bél és csak
saját készítésű ényű forrott hurok.
A legnehezebb javítások művésziességgel elkészítettek.

ERDÉLY EGYEDÜLI KERESKEDELMI és IPAROS
ORGANUMA AZ

Erdélyrészi Iparos Lap

Szerkeszti: POLONYI ALBERT.

Előfizetési ára: Egész évre 8 korona. Félévre 4 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, „Ellenzék”-nyomda.

TELEFON 233

M. Á. V. ERDÉLYI FŐ- ÉS MELLÉKVONALAINAK MENETRENDJE.

Az összes vég- és csatlakozó állomások kimutatásával. Érvényes 1910. május 1-től

I.	Gy. 700	Sz. 820	Sz. 540	Gy. 935	ind	Budapest k. p. u.	é.rk.	Sz. 720	Gy. 730	Sz. 640	Gy. 955
	Sz. 520	„ 834	„ 718	„ 626	é.rk.	Kolozsvár	ind.	„ 696	„ 1031	„ 640	„ 100
	„ 549	„ 902	„ 832	„ 646	ind.		é.rk.	„ 510	„ 959	„ 609	Sz. 1256
	„ 701	„ 1008	„ 1017	„ 800	é.rk.	Ar.-Gyéres A)	ind.	„ 344	„ 837	„ 437	„ 1146
	„ 733	„ 1057	„ 1057	„ 821	é.rk.	Kocsárd B)	ind.	„ 307	„ 808	„ 405	„ 1119
	„ 842	„ 1201	„ 1232	„ 858	é.k.	Tövis	ind.	„ 157	„ 725	„ 307	„ 1029
	„ 844	„ 1230	„ 143	„ 900	ind.		é.rk.	„ 132	„ 711	„ 227	„ 1090
	„ 915	„ 101	„ 208	„ 928	é.rk.	Küküllőszög C)	ind.	„ 101	„ 650	„ 153	„ 930
	„ 1006	„ 157	„ 308	„ 1029	é.rk.	Kis-Kapus D)	ind.	„ 1212	„ 616	„ 1257	„ 843
	„ 1135	„ 337	„ 447	„ 1142	é.rk.	Segesvár E)	ind.	„ 1040	„ 515	„ 1136	„ 713
	„ —	„ 403	„ 527	„ 1131	é.rk.	Héjasfalva	ind.	„ 1008	„ 454	„ 1111	„ —
	„ —	„ 753	„ 855	„ 29	é.rk.	Brassó F)	ind.	„ 636	„ 220	„ 749	„ —
II.	Gy. 700	Sz. 800	Gy. 200	Sz. 930	ind	Budapest k. p. u.	é.rk.	Sz. 610	Gy. 115	Sz. 725	Gy. 955
	„ 1212	„ 329	„ 654	„ 692	é.rk.	Arad	ind.	„ 930	„ 818	„ 1125	„ 416
	„ 1221	„ 404	„ 704	„ 632	ind.		é.rk.	„ 850	„ 808	„ 1050	„ 403
	„ 309.	„ 902	„ 1015	„ 1052	é.rk.	Piski a)	ind.	„ 412	„ 555	„ 615	„ 1255
	„ 406	„ 1032	„ 1122	„ 1217	é.rk.	Alvincz b)	ind.	„ 248	„ 350	„ 448	„ 1142
	„ 427	„ 1033	„ 1155	„ 1237	é.rk.	Gy.-Fehérvár c)	ind.	„ 230	„ 357	„ 429	„ 1121
	„ 451	„ 1131	„ 157	„ 110	é.rk.	Tövis	ind.	„ 200	„ 315	„ 355	„ 1057
A.	Sz. 813	V. 1032	V. 716	Sz. 1036	ind	Ar.-gyéres	é.rk.	Sz. 420	V. 955	V. 250	Sz. 818
	„ 835	„ 1054	„ 738	„ 1058	é.rk.	Torda	ind.	„ 400	„ 935	„ 230	„ 758
B.	V. 204	Sz. 904	Sz. 438	Sz. 840	ind	Kocsárd	é.rk.	Sz. 805	Sz. 1020	Sz. 758	Sz. 106
	„ 241	„ 941	„ 513	„ 917	é.rk.	M.-Ludas B)	ind.	„ 728	„ 943	„ 721	„ 1229
	„ 356	„ 1055	„ 630	„ 1030	é.k.	M.-Vásárhely	ind.	„ 610	„ 823	„ 602	„ 1110
	„ 408	V. 1110	V. 642	—	ind.		é.rk.	—	„ 808	„ 550	„ 1109
	„ 511	„ 1213	„ 745	—	é.rk.	Szász-Régen	ind.	—	„ 705	„ 449	„ 958
	„ 608	„ 111	„ 842	—	é.rk.	Déda	ind.	—	„ 610	„ 316	„ 904
B ¹	V. 405	—	—	—	ind	M.-Ludas	é.rk.	Sz. 713	—	—	—
	„ 919	—	646	—	é.rk.	Sajó-Magyarós	ind.	Sz. 127	„ 455	—	—
	„ 1016	—	743	—	é.rk.	Beszterceze	ind.	„ 140	„ 400	—	—
C.	V. 236	Sz. 1021	V. 295	—	ind	Küküllőszög	é.rk.	V. 917	Sz. 155	V. 605	—
	„ 815	„ 335	„ 825	—	é.rk.	Parajd	ind.	„ 410	„ 900	„ 1240	—
D.	Sz. 224	Sz. 1019	T. 522	V. 650	ind	Kis-Kapus	é.rk.	V. 918	T. 252	Sz. 601	Sz. 1233
	„ 355	„ 1155	„ 725	„ 856	é.rk.	Nagy-Szeben D)	ind.	„ 726	„ 100	„ 430	„ 1110
	„ 812	V. 548	—	—	é.rk.	Fogaras	ind.	Sz. 331	—	—	V. 442
D ¹	V. 521	V. 145	V. 831	V. 730	ind	Nagy-Szeben	é.rk.	V. 700	V. 322	V. 1009	V. 128
	„ 557	„ 221	„ 913	804	é.rk.	N.-Disznód	ind.	„ 627	„ 248	„ 935	„ 1251
E.	V. 455	V. 1123	730	—	ind	Segesvár	é.rk.	V. 702	V. 442	V. 945	—
	„ 526	„ 1154	800	—	é.rk.	Héjasfalva	ind.	„ 634	„ 413	„ 916	—
	„ 725	„ 155	952	—	é.rk.	Sz.-Jdvarhely	ind.	„ 454	„ 230	„ 739	—
F.	Sz. 540	Sz. 803	V. 251	Sz. 617	ind	Brassó F)	é.rk.	Sz. 740	Sz. 1141	V. 529	Sz. 855
	„ 658	„ 920	„ 408	„ 734	é.rk.	S-Szt-György F ²	ind.	„ 620	„ 1021	„ 409	„ 735
	„ 817	„ 1125	„ 558	—	é.rk.	Kovászna	ind.	„ 501	„ 818	„ 242	—
	„ 1033	„ 140	„ 833	—	é.rk.	Bereczk	ind.	„ 250	„ 600	„ 1215	—
F ¹	V. 610	V. 927	V. 248	V. 1011	ind	Brassó	é.rk.	V. 730	V. 120	V. 727	V. 934
	„ 738	„ 1053	„ 413	„ 1133	é.rk.	Zernest	ind.	„ 610	„ 1200	„ 615	„ 817
F ²	Sz. 423	Sz. 708	Sz. 933	Sz. 744	ind	S-Szt-György	é.rk.	Sz. 354	Sz. 725	Sz. 605	Sz. 1006
	„ 644	„ 920	„ 1145	„ 1007	é.rk.	Mádéfalva	ind.	„ 145	„ 517	„ 355	„ 755
	„ 830	„ —	„ 122	—	é.rk.	Gy.-Szt. Miklós	ind.	—	„ 341	„ —	„ 621
α	Sz. 610	V. 1155	V. 402	V. 1127	ind	Piski a)	é.rk.	V. 425	Sz. 1035	V. 236	Sz. 820
	„ 1006	„ 353	„ 755	„ 420	é.rk.	Petrosény	ind.	„ 1201	„ 715	T. 1054	T. 505
	T. 1157	„ 691	„ 924	„ 623	é.rk.	Lupény	ind.	„ 1033	„ 540	„ 848	„ 301
α ¹	T. 620	V. 1135	T. 425	V. 1122	ind	Piski	é.rk.	V. 405	T. 1025	V. 250	T. 810
	„ 722	„ 1232	„ 527	„ 1219	é.rk.	V.-Hunyad	ind.	„ 349	„ 923	„ 154	„ 708
β	Sz. 234	V. 740	Sz. 421	—	ind	Alvincz	é.rk.	Sz. 700	Sz. 1122	V. 858	—
	„ 640	„ 1224	„ 821	—	é.rk.	N.-Szeben	ind.	„ 305	„ 743	„ 350	—
γ	V. 437	V. 940	T. 436	—	ind	Gyulafehérvár	é.rk.	V. 723	T. 1103	V. 614	—
	„ 733	„ 1232	„ 747	—	é.rk.	Zalathna	ind.	„ 455	„ 820	„ 343	—